

І. Б. Яців, д.е.н., професор, Львівський національний аграрний університет

У статті розглядається суть селективної функції конкуренції. Досліджували відображення селективного впливу конкуренції на динаміку кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що вплив селективної функції конкуренції в сільському господарстві є слабшим, ніж у інших основних галузях економіки. Проаналізовано особливості впливу конкуренції на динаміку кількості й економічну активність різних за розмірами сільськогосподарських підприємств Львівської області. Розглянуті варіанти наслідків низької конкурентоспроможності для середніх та великих сільськогосподарських підприємств: жорсткий – припинення діяльності, пом'якшений – перехід середніх підприємств у категорію малих унаслідок втрати частини ресурсного потенціалу. Досліджували особливості реакції сільськогосподарських виробників на чинники конкурентного середовища в рослинницьких і тваринницьких галузях. Відзначено позитивний вплив селективної функції конкуренції на технологічну ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: конкуренція, селективна функція конкуренції, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, пропозиція сільськогосподарської продукції.

Постановка проблеми. Серед ключових чинників, що впливають на результати діяльності сільськогосподарських виробників, виділимо відносини економічної конкуренції – суперництва, змагальності між суб'єктами підприємницької діяльності. Результатом будь-якого суперництва, у тому числі економічного, є відсіювання найслабших, найменш адаптованих до зовнішнього середовища суб'єктів. Цей процес простежуємо і в сільському господарстві, де постійно змінюється склад діючих підприємств. Економічна конкуренція впливає й на їх спеціалізацію, якісні параметри виробленої ними продукції.

Зміни під впливом економічної конкуренції у складі сільськогосподарських товаровиробників та результатах їх функціонування позначаються на кількісних і якісних параметрах пропозиції аграрної продукції, впливають на рівень продовольчої безпеки країни. Важливо об'єктивно оцінити вектор та інтенсивність відповідних змін, їх узгодження з суспільними інтересами. Ідентифікація цих змін, наслідків конкурентної боротьби для окремих категорій сільгоспвиробників та сегментів агропродовольчого ринку є необхідною для розробки ефективної аграрної політики, планування розвитку аграрного виробництва і бізнесу на різних організаційних рівнях.

Аналіз останніх досліджень. Сутність конкурентних відносин та наслідки їх впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств є предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів. Їх зусиллями положення теорії конкуренції достатньо деталізовані, постійно збагачуються й розвиваються. Серед доробку українських вчених варто виділити опубліковані в останні роки ґрунтовні праці О. Гудзинського, Ю. Данька, К. Драмарецької, Л. Євчук, В. Ільїна, О. Николюк, А. Сітковської та інших авторів. Дослідники розглядають засади управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств з урахуванням природи конкурентних відносин та особливостей їх прояву в аграрному секторі.

У контексті досліджуваних нами процесів Л. Євчук вважає конкуренцію економічною трансформацією біологічного явища природного відбору живих організмів на суб'єкти підприємницької діяльності [1, с. 7]. Розглядаючи функції конкуренції, Ю. Данько виділяє серед них і селективну, зміст якої вбачає в конкурентній боротьбі, де одні виживають, інші стають банкрутами [2, с. 15]. Натомість В. Грановська та В. Ільїн, пропонуючи свій варіант класифікації таких функцій,

виділяють серед них функцію диференціації товаровиробників [3, с. 53; 4, с. 96;], результати якої, очевидно, можна ототожнити з наслідками селекції (відбору) в сукупності суб'єктів господарювання.

Учені пов'язують успіх сільськогосподарських товаровиробників у конкуренції з їх інноваційним розвитком [4, с. 245-252; 5; 6, с. 221-236], вказуючи тим самим на залежність результатів економічного суперництва від зусиль самих підприємств. До банкрутства підприємств, на думку дослідників, причетні насамперед внутрішні чинники [7, с. 29]. Серед індикаторів результатів конкуренції, формування конкурентних переваг, розглядають показники рентабельності аграрних підприємств та їх продукції, динаміку прибуткових і збиткових господарств [2, с. 87-114; 5, с. 65; 7, с. 90; 8, 29]. Однак рівень висвітлення селекційної функції конкуренції в аграрному секторі економіки не можна вважати достатнім. Потребують уточнення методичні аспекти дослідження відповідних процесів.

Метою статті є встановлення особливостей прояву селективної функції конкуренції в сільському господарстві, її впливу на склад та параметри діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Селективна функція конкуренції веде до диференціації суб'єктів ринку за результатами економічної діяльності. Її наслідком є вилучення з ринку найменш дієздатних суб'єктів. Галузь як економічна система позбавляється (очищується) від економічно слабких, нестійких, нежиттєздатних структур. Перерозподіл ресурсів і ринків збуту стимулює розвиток ефективних суб'єктів господарювання. Тим самим конкуренція відіграє сануючу відносно галузі (сектора економіки) функцію. Останню можна вважати похідною від селективної функції.

Диференціація як результат селективної функції конкуренції стосується не тільки суб'єктів господарювання загалом, а й окремих параметрів їх діяльності, зокрема спеціалізації. Переважна більшість аграрних підприємств можуть виробляти кілька видів продукції. Під впливом міжгалузевої конкуренції (тут йдеться про окремі галузі сільського господарства) вони вносять зміни у свою виробничу програму, орієнтуючись на основний критерій підприємницької діяльності – максимізацію прибутку. Тому наслідком селективної функції конкуренції виступають зміни і в пропозиції товарів (сільськогосподарської продукції) з боку окремих підприємств, на рівні регіону, країни.

Зміна пропозиції продукції на макрорівні далеко не завжди веде до зміцнення продовольчої безпеки країни чи регіону. Якщо протиріччя між інтересами підприємців і суспільства набувають особливої гостроти, дію селективної функції конкуренції потрібно регулювати інструментами державного впливу на ринкові процеси.

Вплив селективної функції конкуренції знаходить відображення в динаміці кількості діючих сільськогосподарських підприємств. Наведені в табл. 1 дані вказують на те, що в окремі роки спостерігаються помітні коливання

відповідних показників, а в розрізі регіонів України можуть мати місце різнонаправлені тенденції. Загалом зміна кількості економічно активних сільськогосподарських товаровиробників упродовж досліджуваного періоду не є особливо помітною. Тенденція до збільшення їх середніх розмірів формується насамперед за рахунок нарощування виробництва продукції, а не через зменшення кількості суб'єктів господарювання під впливом селективного процесу в середовищі вітчизняних аграрних підприємств.

Таблиця 1

Динаміка кількості та економічної ефективності сільськогосподарських підприємств*

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2014 р., %, +/- п.
Україна					
Кількість діючих підприємств, на 1 листопада	46199	45379	47697	45558	98,6
у т.ч. фермерських господарств	33084	32303	33682	34137	103,2
Площа с.-г. угідь у користуванні фермерських господарств	4578,3	4343,7	4437,9	4580,1	100,0
Частка підприємств, які отримали чистий збиток %	15,3	11,1	11,7	13,3	- 2,0 п.
Львівська область					
Кількість діючих підприємств, на 1 листопада	1164	1147	1209	1186	101,9
у т.ч. фермерських господарств	760	727	788	813	107,0
Площа с.-г. угідь у користуванні фермерських господарств	50,7	51,4	55,4	63,1	124,5
Частка підприємств, які отримали чистий збиток %	17,4	15,3	19,1	16,8	- 0,6 п.

* Розраховано за даними джерел [9; 10].

Основні причини припинення діяльності підприємств мають економічний характер. У табл. 1 наведені дані про динаміку частки збиткових сільськогосподарських підприємств. Відповідні показники можна оцінити як відносно низькі. Зокрема, якщо у Львівській області у 2017 році частка підприємств, які одержали збиток, сягала 27,9%, то за сукупністю аграрних підприємств вона становила 16,8%. Ще помітнішим розрив між відповідними показниками був за підсумками діяльності підприємств України. Доходимо висновку, що вплив селективної функції конкуренції в сільському господарстві є слабшим, аніж у інших основних галузях економіки.

Привертає увагу тенденція до збільшення кількості діючих фермерських господарств, які в основному відносяться до категорії малих підприємств. Конкуренція з великими агровиrobниками, очевидно, стримує розвиток фермерства, зокрема ускладнює доступ до земельних ресурсів. Водночас негативний вплив цієї конкуренції не слід перебільшувати, адже спостерігаємо тенденцію до зростання площі використовуваних фермерами сільськогосподарських угідь. З іншого боку, вклад фермерських господарств у загальне виробництво сільськогосподарської продукції залишається доволі низьким: у 2017 році в Україні він становив 8,7 %, у Львівській області – всього 6,9 %.

Особливістю вітчизняного фермерства є велика частка економічно неактивних господарств. У Львівській області у 2017 році вона становила 43,7% (із 1443 зареєстрованих фермерських господарств здійснювали діяльність лише 813) і значно перевищувала середній по Україні показник (24,0%). Встановлено, що серед суб'єктів, які призупинили господарську діяльність, переважають фермерські господарства, створені ще в першій половині 90-х років минулого століття. Їх власники через похилий вік та інші причини відійшли від активної діяльності, однак не ліквідували свої господарства. Така ситуація відображає особливості дії селективної функції конкуренції в середовищі малих сільсь-

когосподарських підприємств.

Вплив цієї функції у середовищі середніх і великих сільськогосподарських підприємств досліджували на прикладі суб'єктів господарювання Львівської області, які звітували за формою №50-сг упродовж 2012-2017 рр. Встановлено, що у 2012 році в області зазначену форму звітності подали 204 підприємства. Упродовж наступних 5 років з їх сукупності з тих чи інших причин вибули 82 суб'єкти (40% їх початкової кількості). Зокрема, припинено державну реєстрацію або здійснювали процедуру її припинення стосовно 32 господарств (39% з числа тих, що вибули з досліджуваної категорії підприємств). Ця процедура може бути доволі тривалою, але здебільшого її слід розглядати як процес вилучення з системи товарного виробництва найменш дієздатних суб'єктів.

Ще 28 господарств унаслідок втрати частини ресурсного потенціалу і зменшення масштабів діяльності перейшли в категорію малих підприємств, котрі звітують за формою № 2-ферм. Такі зміни в їх діяльності схильні розглядати як пом'якшений варіант негативних наслідків конкуренції для агровиrobників, які не досягли достатньо вагомих конкурентних переваг. Крім того, 21 суб'єкт господарювання змінив основний вид діяльності й вибув з категорії сільськогосподарських підприємств, ще один – змінив регіон реєстрації. У діях останніх також може бути простежений вплив конкуренції, однак для встановлення його особливостей потрібні глибші дослідження.

У 2016 році у Львівській області функціонували 163 середніх і великих сільськогосподарських підприємства. З них 24 або кожне сьоме було створене упродовж попередніх 5 років. Крім того, спостерігається процес поповнення сукупності зазначених підприємств суб'єктами господарювання, які раніше були економічно неактивними або відносилися до інших галузей економіки. У динаміці спостерігається тенденція до зменшення кількості середніх і великих сільськогосподарських підприємств. Темпи вибуття з їх сукупності з

різних причин суб'єктів господарювання (до 10% в окремі роки) і входження нових (близько 5% в середньому за рік) відображають масштаби впливу селективної функції конкуренції на кількісний склад сільськогосподарських товаровиробників.

З метою встановлення впливу селективної функції конкуренції на формування пропозиції сільськогосподарської

продукції досліджували залежність між показниками рентабельності продукції й динамікою параметрів відповідних галузей сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах Львівської області (табл. 2 і 3). Розглядали припущення, що досягнутий у попередні роки рівень рентабельності окремих видів продукції впливав на рішення підприємств щодо розвитку їх виробництва.

Таблиця 2

Показники рентабельності й динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області*

Продукція	Рівень рентабельності, %		Темп зростання посівної площі (площі насаджень у плодоносному віці), %		Темп зростання обсягів виробництва, %	
	середній за 2014-2016 рр.	2016 р.	2017 р. до 2014 р.	2017 р. до 2016 р.	2017 р. до 2014 р.	2017 р. до 2016 р.
Зернові та зернобобові	18,2	11,3	99,2	98,3	98,1	98,6
Насіння соняшнику	35,5	51,9	244,4	131,8	255,0	109,0
Ріпак і кольза	25,8	31,1	108,6	125,5	111,9	148,7
Соя	24,9	27,4	253,3	118,6	274,6	119,3
Цукрові буряки	41,1	61,4	101,3	120,2	104,9	119,9
Овочі	50,3	16,1	93,3	93,3	108,6	103,7
Картопля	4,5	- 7,9	90,0	90,0	80,8	104,4
Плоди та ягоди	106,2	10,1	200,0	225,0	у 5,35 раза	156,9

* Розраховано за даними джерела [10] та форми звітності № 50-сг у сукупності сільськогосподарських підприємств області, що звітують за цією формою.

Основним критерієм реакції виробників продукції рослинництва на тенденції в конкурентному середовищі вважаємо зміну посівних площ відповідних культур, адже на обсяг врожаю помітно впливають погодні умови. Окремо виділимо особливості розвитку зернової галузі. Вирощування зернових культур займає провідне місце в економіці більшості сільськогосподарських підприємств. Рівень рентабельності зерна в підприємствах Львівської області в останні роки поступався ефективності виробництва переважної більшості інших видів продукції рослинництва, що певною мірою позначилося на динаміці посівних площ зернових культур, однак не йдеться про принципові зміни в намірах

агровиробників.

Останніми роками в сільськогосподарських підприємствах Львівської області доволі високими темпами зростало виробництво соняшника, сої, плодів і ягід. На відповідні рішення менеджменту сільськогосподарських підприємств впливали як ринкова кон'юнктура, так і відносно високі показники рентабельності продукції, причому не тільки в області, а й в Україні загалом. Зважаючи на обмеження площі ріллі, окрім зростання посівних площ агровиробники орієнтувалися й на підвищення врожайності культур. Особливо помітним упродовж останніх років було зростання в підприємствах області урожайності ріпаку та овочів.

Таблиця 3

Показники рентабельності й динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області*

Продукція	Рівень рентабельності, %		Темп зростання обсягів виробництва, %	
	середній за 2014-2016 рр.	2016 р.	2017 р. до 2014 р.	2017 р. до 2016 р.
Молоко	16,6	21,2	114,5	107,6
Велика рогата худоба на м'ясо	-20,8	- 18,1	75,0	61,5
Свині на м'ясо	27,5	33,9	144,5	101,3
Птиця на м'ясо	- 3,9	- 1,2	75,8	119,6
Яйця	22,3	24,1	105,9	101,5

* Розраховано за даними джерела [10] та форми звітності № 50-сг у сукупності сільськогосподарських підприємств області, що звітують за цією формою.

Доволі виразно простежується залежність між показниками рентабельності та обсягами виробництва окремих видів продукції тваринництва. Вона помітніша при обробці інформації за кількарічний період. В області спостерігаються доволі високі темпи зменшення кількості виробників продукції тваринництва. Зокрема, серед середніх і великих сільськогосподарських підприємств упродовж 2011-2016 рр. кількість виробників молока зменшилася на 44%, яловичини – на 46, свинини – на 48, продукції птахівництва – на 31%. В одних випадках (у свинарстві й птахівництві) аутсайтери не витримували конкуренції з лідерами, в інших (насамперед у скотарстві) переорієнтовувалися зі складної в організаційному плані галузі на виробництво продукції рослинництва. Вплив селективної функції конкуренції у тваринництві помітніший, аніж у рослинницьких галузях, що відзна-

чають й інші дослідники [6, с. 241].

Важливим результатом дії селективної функції конкуренції є зростання технологічної ефективності функціонування сільськогосподарських товаровиробників. Зокрема, у підприємствах Львівської області упродовж 2011-2017 рр. урожайність зернових культур зросла на 34%, цукрових буряків – на 30, ріпаку – 33, овочів – 24, сої – 85, продуктивності корів молочного стада – на 45%. Однак різкі коливання в окремі роки показників рентабельності продукції вказують на те, що конкуренція в галузі продовжується, і це змушує підприємства удосконалювати організацію й технології виробництва, шукати вигідні ринкові ніші. У цьому проявляється тісний зв'язок між селективною і стимулюючою функціями конкуренції.

Висновки. Селективна функція конкуренції прояв-

ляється у диференціації суб'єктів ринку за результатами їх економічної діяльності. Її наслідками є припинення функціонування неефективних підприємств, зміни в обсягах виробництва окремих видів продукції. Динаміка кількості аграрних підприємств та відносно низька частка серед них збиткових вказує на те, що вплив селективної функції конкуренції в сільському господарстві є меншим, аніж у інших основних галузях економіки.

Ліквідація підприємства та тимчасове припинення його діяльності є жорсткими наслідками впливу селективної функції конкуренції. Призупинення їх діяльності без ліквідації суб'єкта господарювання є доволі типовим явищем для фермерських господарств. Пом'якшеним варіантом наслідків конкуренції для середніх сільськогосподарських

підприємств є їх перехід до категорії малих через втрату частини ресурсного потенціалу. Вплив конкурентного середовища вбачаємо й у вибутті окремих суб'єктів з категорії сільськогосподарських підприємств (зміна ними основного виду діяльності).

Вплив селективної функції конкуренції на виробництво тваринницької продукції є помітнішим, аніж у рослинницьких галузях. Він проявляється в доволі високих темпах зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, що є виробниками окремих видів продукції тваринництва. Унаслідок вибуття найменш дієздатних суб'єктів та впровадження інновацій лідерами галузі спостерігаємо позитивний вплив селективної функції конкуренції на технологічну ефективність виробництва сільськогосподарської продукції.

Список використаної літератури:

1. Євчук Л. А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств : монографія / Л. А. Євчук. – Миколаїв : Вид-ць Прокопчук Т. Ю., 2010. – 340 с.
2. Данько Ю. І. Формування систем забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств : монографія / Ю. І. Данько. – Суми : Університетська книга, 2016. – 301 с.
3. Грановська В. Г. Парадигма конкуренції та конкурентоспроможності аграрних підприємств / В. Г. Грановська // *Інтелект XXI*. – 2016. – № 5. – С. 50-57.
4. Ільїн В. Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору економіки України : монографія. – Луганськ : Ноулідж, 2014. – 436 с.
5. Гудзинський О. Д. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств в умовах їх інноваційного розвитку : монографія / О. Д. Гудзинський, К. П. Драгомирецька. – К. : Компринт, 2015. – 256 с.
6. Николіук О. М. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства: теоретико-методологічні основи : монографія / О. М. Николіук. – Житомир : Вид-во ЖНАЕУ, 2016. – 316 с.
7. Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств : монографія / А. С. Кобець, І. І. Вініченко, А. О. Сітковська, Ж. В. Крючкова. – К. : ДКС центр, 2018. – 226 с.
8. Сітковська А. О. Оцінка стану конкурентного середовища аграрної сфери економіки України / А. О. Сітковська // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2016. – № 8. – С. 28-31.
9. Сільське господарство України 2017 : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К., 2018. – 245 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Сільське господарство Львівської області 2017 : стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2018. – 182 с.

Яцив И.Б. Селективная функция конкуренции в среде сельскохозяйственных предприятий

В статье рассматривается суть селективной функции конкуренции. Исследовали отображение селективного воздействия конкуренции на динамику численности экономически активных сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что влияние селективной функции конкуренции в сельском хозяйстве является более слабым, чем в других основных отраслях экономики. Проанализированы особенности влияния конкуренции на динамику количества и экономической активность различных по размерам сельскохозяйственных предприятий Львовской области. Рассмотрены варианты последствий низкой конкурентоспособности для сельскохозяйственных предприятий: жесткий – прекращение деятельности, смягченный – переход средних предприятий в категорию малых вследствие потери части ресурсного потенциала. Исследовали особенности реакции сельскохозяйственных производителей на факторы конкурентной среды в растениеводческих и животноводческих отраслях. Отмечено положительное влияние селективной функции конкуренции на технологическую эффективность производства продукции в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: конкуренция, селективная функция конкуренции, сельскохозяйственные предприятия, фермерские хозяйства, предложение сельскохозяйственной продукции

Yatsiv I.B. Selective function of competition in the environment of agricultural enterprises

The article considers the notion of selective function of competition. The work investigates selective impact of competition in the dynamics of number of economically efficient agricultural enterprises. It is confirmed that impact of selective function of competition in agriculture is weaker than in other principal branches of the economy. The research analyzes peculiarities of the competition impact on dynamics of number and economic activity of different-size agricultural enterprises in Lviv region. The work argues possible consequences of the low competitive capacity for agricultural enterprises: radical – to stop activity, hard – transition medium-size enterprises into the category of small enterprises due to loss of a share of resource potential. The work considers peculiarities of agricultural producers' reaction to the factors of competitive environment in crop production and animal breeding. The authors mark a positive impact of the selective function of competition on technologic production efficiency of agricultural enterprises.

Key words: competition, selective function of competition, agricultural enterprises, private farms, supply of agricultural products.

Дата надходження до редакції: 15.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Данько Ю.І.